

Горохівський П.І.

к. пед. н., доцент

кафедри всесвітньої історії

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

РОЛЬ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНО-ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

У статті висвітлюються можливості впливу навколишнього природно-історичного середовища (ландшафту, землі з археологічними пам'ятками у ній, пам'яток історії та культури) на формування особистості студентів-істориків. Аналіз організації і проведення археологічної практики та екскурсійної роботи на факультеті показує, що зростає ефективність навчально-виховного процесу, формування історичної і національної самосвідомості, підвищується рівень фахової підготовки майбутніх вчителів історії.

The article deals with the possibilities of the influence of the surrounding nature and history environment (i. e. landscape, ground with archeological finds in it, gites of history and culture) on personality formation of the students of History Departments. The analysis of organization and carrying out of archeological excavations during archeological practice and excursion work at the Department shows the increase in the effectiveness of educational process and formation of the historical and national self consciousness, in the level of specialized training of the future History teachers.

Сьогодні все починається з учителя: і урок, і учень, і школа, і свідомість, і духовність, і навіть саме суспільство та єдність дій членів суспільства у боротьбі за розбудову процвітаючої Української держави [1, 28].

Про величезне значення духовності, духовної культури писав

В. Сухомлинський: Духовність і духовна культура особистості – це формування її свідомості, світогляду, включення в етнографічне, політичне й культурне життя народу; уклад життя сім'ї, народу, нації. Формування духовної культури особистості є одним із найважливіших завдань загальноосвітньої, професійної і вищої школи.

У концепції виховання дітей і молоді у національній системі освіти України підкреслюється, що «ідеалом виховання на сучасному етапі є високоосвічена, професійно компетентна, усебічно розвинена особистість, наділена глибоко національною свідомістю й державницькою відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, тілесними, духовно-моральними й естетичними, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою» [1, 48-53].

Формування майбутнього педагога-вчителя історії відбувається під впливом багатьох факторів, найголовнішим з яких є навчання і виховання у стінах вищого навчального закладу, самовиховання, вплив соціального середовища, засобів масової інформації, тощо. Проте досить вагомим чинником впливу на цей процес формування є навколишнє природно-історичне середовище: найунікальніше і неповторна природа, культурно-історичні пам'ятки, пам'ятні місця, пов'язані з історичним минулим народу, в тому числі й археологічні пам'ятки.

Проблема місця і ролі природно-історичного середовища у формуванні особистості студентів, на наш погляд, є надзвичайно актуальною, оскільки містить значний потенціал для підвищення ефективності навчально-виховного процесу на історичному факультеті.

Існують окремі дослідження про формування національної свідомості учнів загальноосвітньої школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи [3]; з методики навчання і виховання засобами історичного краєзнавства у системі освіти України [4]. Написані навчальні посібники з історичного краєзнавства [5].

Проте всі вони стосуються роботи уже сформованого учителя історії, якого важливо підготувати ще під час навчання у вищому навчальному закладі.

Завданнями цієї роботи є: проаналізувати досвід роботи у цьому напрямку на історичному факультеті нашого університету; визначити головні чинники природно-історичного середовища, які можуть впливати на процес

формування усебічно розвиненої особистості студента; з'ясувати механізм їх впливу на студентів-істориків; визначити завдання з удосконалення цього процесу.

Перші уявлення про природно-історичне середовище студенти отримують ще у навчальних аудиторіях. На лекціях з археології України студенти дізнаються про найдавніший період краю, археологічні культури, носії яких проживали у населених пунктах Уманщини. Більш детальну інформацію вони отримують про майбутні об'єкти під час літньої археологічної практики: Легедзине, Доброводи, Косенівку, Аполянку тощо. Під час лекцій з історичного краєзнавства вони дізнаються про історичний процес, що проходив на землях Уманщини, ознайомлюються з найважливішими подіями, які відбувалися у тих чи інших населених пунктах. Слід зазначити, що землі нашого краю насичені фактами, що свідчать про боротьбу народу з поневолювачами і про його звитяжну працю.

Певні уявлення про історію краю студенти отримують під час екскурсій в Уманський краєзнавчий музей, особливо у відділ найдавнішої історії.

Таким чином, протягом навчального року здійснюється велика підготовча робота, яка має на меті сформувати у студентів стійкий інтерес до історії краю, виробити у них бажання брати участь у його дослідженні.

Полюва археологічна практика сприяє закріпленню знань, отриманих студентами під час навчання, набуттю конкретних навичок, пов'язаних з дослідженням археологічних пам'яток [6, 3]. Перед нею поставлені надзвичайно високі цілі: навчальна, наукова і виховна. Зокрема, виховна мета полягає у тому, щоб учити студентів жити у колективі, дотримуватися правил співжиття, вчити долати труднощі, формувати певні риси характеру: витривалість, волю, витримку, толерантність, почуття поваги, взаємодопомоги, самоорганізації. Студенти вчаться жити у злагоді з природою. Вже саме облаштування наметового містечка у яблуневому саду в Легедзиному або на мальовничій окраїні с. Доброводи викликає у студентів хвилю емоцій. Половину фотокарток, які вони роблять на згадку, містять природні краєвиди.

Навколишнє середовище впливає на психологічний стан студентів. Навіть рідкі прояви негоди вони сприймають позитивно. Теплі літні вечори, пташиний спів, полум'я вогнища створюють незабутній романтичний настрій, який залишається на все життя. Студенти-п'ятикурсники на запитання: «Що вам найбільше запам'яталося за роки навчання в університеті?» – неодмінно називають археологічну практику.

Дорога, яку студенти щоденно долають до місця розкопок, не зважаючи на значну відстань, не втомлює.

Об'єкт археологічних розкопок, як правило, знаходиться у досить мальовничій місцині, як наприклад, у Косенівці, Легедзиному.

Перед початком розкопок керівник експедиції або директор заповідника «Трипільська культура» В. Чабанюк ознайомлює студентів з топографією поселення, плануванням жител, історією дослідження об'єкту. Відбувається своєрідна натуралізація теоретичних знань, отриманих під час лекцій. Студенти на своїх планах схематично зарисовують річки, що протікали у давній місцевості і утворили мис, на якому трипільці спорудили своє поселення. Вони переконуються у доцільності вибору трипільцями місця проживання, яке забезпечувало гармонію співіснування людей і природи.

У свідомості студентів поступово формується розуміння історичного і

природного фону, на якому жили і творили давні поселенці.

Проте найбільше емоцій викликає сам процес розкопок. Навіть під час найважливого етапу дослідження – зняття перекривного шару ґрунту, має місце своєрідна інтрига – можливість знайти фрагменти посуду, виробів з каменю, уламків антропоморфних чи зооморфних фігурок, які потрапили у верхні шари ґрунту внаслідок глибокої оранки землі. І коли такі знахідки трапляються, радості студентів не має меж.

Під час практики вони ведуть археологічні щоденники, у які зобов'язані заносити дані про знахідки. Проте замість сухої, лаконічної інформації записи більшості студентів сповнені емоціями, переживаннями. Студент Сергій К., нині вже випускник, зокрема записав про один день: «... Сьогодні ми з В'ячеславом знайшли ритуальну жіночу статуетку і фрагменти горщика ... Всі покинули роботу і збіглися поглянути, потримати у руках ... Після роботи ми йшли до табору, ледь переставляючи ноги. Але всі мали у голові одну думку: «Ми ж археологи», і тихо пишалися цим ...»

Студентка Людмила Я. записала: «Сьогодні у мене чи не найщасливіший день у моєму житті, я знайшла кубочок. Маленький, але дуже красивий. І раптом подумала, що, напевне, таке ж щастя відчував і той, невідомий мені, трипільський гончар, коли виготовив цей виріб ...»

Студент Віктор С. записав: «... Сьогодні, нарешті, і мені повезло, я знайшов великий фрагмент горщика з візерунком ... Хотілося б побільше дізнатися про роботу трипільських майстрів ...»

Студент Дмитро П. записав: «Тепер я нарешті зрозумів, що ці черепки, які ми так старанно викопуємо, це не сміття, яке заважає обробляти землю, а цінна пам'ятка культури ...»

Особливе захоплення у студентів-практикантів викликав фрагмент обмазки трипільського житла, на якому був чіткий відбиток долоні трипільської жінки, яка, обмазуючи стіни житла, залишила свій «автограф». Студенти по черзі доторкалися своїми долонями до відбитка на глині, ніби вітаючись із далекими предками.

Чим більше студенти працювали, тим більше проникалися повагою і до давніх людей, і до археології, яка дає їм можливість доторкнутися до часу. Саме на археологічній практиці студенти відчули себе справжніми істориками, досягнули свою причетність до минулого, до землі, на якій вони живуть і працюють.

Не є дивним той факт, що окремі із них просилися в експедицію і в наступні роки. Серед студентів-істориків є і такі, що працювали 3 сезони.

Проте не лише дослідження поселень трипільської культури справили величезний вплив на студентів. На формування їх історичної свідомості, на вироблення у них почуття патріотизму, почуття відповідальності за минуле нашого народу, певний вплив мали й інші історичні об'єкти на території тих населених пунктів, де студенти проживали, зокрема: кургани скіфів і ямників, які відвідували студенти у селах Легедзиному, Доброводах, Косенівці; пам'ятний знак при в'їзді у с. Легедзине на честь воїнів-прикордонників і їх собак-вівчарок, які дали бій фашистським загарбникам у липні 1941 року. Зокрема, студенти, які зараз навчаються на п'ятому курсі, брали участь в урочистостях, присвячених відкриттю цього пам'ятного знака у липні 2003 року; пам'ятний камінь у с. Косенівці на місці хати генерала Дерев'янка тощо.

Велике враження на студентів справила розповідь директора заповідника В. Чабанюка про історію села Легедзине. Це не просто лекція, а розповідь-екскурсія, під час якої він показує поля, на яких умирали борці за незалежність України в роки національно-визвольних змагань і громадянської війни.

Історія краю, а отже і Батьківщини стає ближчою до душі кожного студента, зрозумілішою і ближчою. Вони починають розуміти, що земля, на якій вони живуть, є не лише місцем для праці і відпочинку, а безцінною скарбницею, хранителькою пам'яті про трудові і бойові звитяги їх далеких і близьких предків.

На початку другого курсу на підсумковій конференції студенти-практиканти звітують перед керівництвом факультету і студентами-першокурсниками про те, чого навчилися, про що дізналися, діляться своїми враженнями. Музично-пісенні композиції, з якими виступає кожний загін, складаються із власноруч написаних віршів, пісень, присвячених трипільській культурі, археологічній практиці.

Згідно сценарію, кожному студенту-практиканту крім подяки від керівництва експедицією, факультету, вручають невеличкий пакетик, у якому грудка землі з маленьким шматочком кераміки з розкопу і три колоски пшениці з поля, на якому колись вирощували хліб трипільці. І вже наповнена глибоким змістом звучить клятва археолога: «Присягаємо Богом, Сонцем, Землею, Водою, що будемо гідними пам'яті предків і спрямуємо всі свої сили

на пізнання минулого, його осмислення і передачу наступним поколінням. Обіцяємо опанувати всіма необхідними знаннями і стати справжніми Хранителями Часу!»

Важливим чинником формування історичної свідомості студентів-істориків є організація і проведення екскурсій по історичних місцях. Зокрема, викладачі кафедри всесвітньої історії В.В. Сокириська, Я.М. Горохівська, З.В. Священко, кафедри історії України З.О. Возна та ін. організують поїздки у м. Чигирин, включаючи с. Суботів, Мельники, де знаходиться знаменитий Холодний Яр, Мотроненський монастир, у Київ, Львів. Ознайомлення з населеними пунктами, де проходили важливі події у житті народу, справляє незабутнє враження на студентів. Історія країни стає їм набагато зрозумілішою, ближчою. У них формуються чіткі просторові уявлення, бажання пізнавати історію країни. Цікавим з цього приводу є досвід викладача кафедри всесвітньої історії Я.М. Горохівської. Організуючи студентів на екскурсії, вона привчає їх до самоорганізації, ініціативності, формує якості керівника колективу. Завдяки цьому студенти-четвертокурсники вже самі організують поїздки по пам'ятних місцях України. Зокрема, у жовтні цього року група студентів здійснила поїздку по землях Львівщини, у Рахів, здійснила сходження на найвищу гору Карпат Говерлу.

Таким чином, залучення природно-історичного середовища до навчально-виховного процесу шляхом поєднання інтелектуального і психо-емоційного чинників сприяє більш ефективному формуванню усебічно-розвиненої особистості, вихованню почуття патріотизму, поваги до минулого свого народу, до землі, яка є своєрідною скарбницею пам'яті; розвитку історичної, а отже і національної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців – педагогів. Інтелектуально, фізично, духовно розвинений вчитель зможе успішно виховувати підрастаюче покоління.

Процес формування таких майбутніх вчителів історії буде більш ефективним, якщо значно піднести рівень організації екскурсій по історичних місцях; організувати вивчення історії тієї місцевості, де народився кожен студент шляхом дослідження території і написання звітів про археологічні пам'ятки, розвідок про історичні події, видатних діячів, зрештою, написання історії свого краю; запровадити інтегрований спецкурс з історичного краєзнавства, який сприяв би виробленню у студентів навичок організації археологічних етнографічних досліджень, роботи з писемними джерелами, усною народною творчістю; використанню їх у майбутній роботі у школі; під час вивчення курсу «Методика викладання історії в школі» більше годин відвести на вивчення методики організації історико-краєзнавчої роботи у школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербань П. Формування духовної культури особистості // Рідна школа. – 1999. – № 78. – С. 27-28.
2. Концепція національного виховання // Початкова школа. – 1995. – С. 63-64.
3. Гуменюк Г.М. Формування національної свідомості в учнів середнього шкільного віку засобами туристсько-краєзнавчої роботи: Автореферат дис... канд. пед. наук: 13.00.07. – Тернопіль, 2000. – 21 с.
4. Трефяк П.І. Методика проведення уроків з історичного краєзнавства // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – С. 92-99. Байдич О.В. Використання документальних матеріалів краєзнавчого характеру в процесі вивчення шкільного курсу України. – Там же.
5. Историческое краеведение / Под. ред. Г.Н. Матюшина. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
6. Археологія України: Програми педагогічних інститутів. – К.: РНМК,

1993. – 36 с.